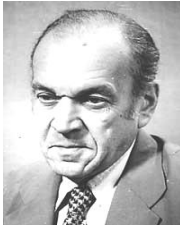

Recuperări

CZU : 821.135.1.09-1*18*(092)Cantacuzino I.

Efim Levit
(10.09.1921, Chișinău –
30.12.2001, Chișinău)

Studii: Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Filologie, specialitatea *Limba și literatura română* (1951). Lector superior (1953-1954) și șef al Catedrei de limba și literatura română a Institutului pedagogic de Stat din Bălți (1954). Doctor în filologie, critic literar, cercetător științific superior la Institutul de Literatură și Folclor al AȘ a Moldovei.

Ioan Cantacuzino¹

Un pionier al poeziei [...] moderne, contemporan cu bătrînul Matei Millo, bunicul talentatului artist de mai tîrziu, a fost spătarul Ioan Cantacuzino. Cunoscut pînă nu demult doar în ipostaza de om politic, care jucase un rol marcant în evenimentele politice din vremea sa, numele lui Cantacuzino a fost înregistrat de istoria literaturii abia cu vreo două decenii și ceva în urmă, după ce s-a aflat că el este autorul celui dintîi volumaș de versuri tipărit în Moldova încă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Faptul ca atare, cu totul excepțional pentru literatura perioadei, cînd scrierile literare originale se răspîndeau exclusiv în manuscris, nu constituie decît unul dintre numeroasele episoade neobișnuite ale vieții sale pe cît de zbuciumate, pe atît de bogate în manifestări.

Nicolae Bălcescu, care l-a caracterizat pe Cantacuzino ca pe „unul din acele spirite înalte, pe care Providența seamănă a le trimite din timp în timp, spre a face gloria, cinstea și mîntuirea statelor” (Bălcescu 1960: 91), i-a consacrat o elogioasă și destul de amplă biografie. În alcătuirea ei, Bălcescu a utilizat, după cum ne indică el însuși și afară de izvoare cunoscute (istoria Principatelor Dunărene a lui Fotino, „Istoria Moldovei și a Valahiei” a lui Enghel, „Genealogia familiei Cantacuzino” a lui Mihail Cantacuzino), și propriile „memoaruri”, pierdute astăzi, ale lui Ioan Cantacuzino, scrise în rusește, care i „s-au împărtășit de nepoții și moștenitorii” acestuia trăitori în Rusia (*ibidem*: 104). Bine documentată, așadar, schița biografică compusă de Bălcescu denotă totuși astăzi unele lacune și date cronologice incerte, fără a mai vorbi de faptul că istoricul se ocupă exclusiv de Cantacuzino – omul politic, nebănuind de existența lui Cantacuzino – scriitorul. Cu toate acestea, lucrarea lui N. Bălcescu continuă să fie o sursă prețioasă de cunoaștere a vieții acestei interesante personalități.

Ioan Cantacuzino, după cum ne comunică ilustrul său biograf, s-a născut la 20 ianuarie 1757, la Constantinopol, fiind fiul clucerului Răducanu Cantacuzino și al domniței Ecaterina, fiica lui Ioan Mavrocordat, domnitorul Moldovei. În 1759, părinții se mută la București, unde el primește „o educație îngrijită”, corespunzătoare, desigur, situației înalte în societate a familiei sale.

---

¹Text reproduș după: *Cercetări de istorie literară*, Chișinău, Editura Știința, 1978, p. 21-36.

.....
 În 1768 a izbucnit un nou război ruso-turc. Răspunzînd la manifestele Ecaterinei a II-a, care chemau popoarele balcanice la luptă împotriva jugului otoman, clucerul Răducanu înființează cu cheltuiala sa din voluntari munteni, moldoveni și ardeleni „усарской волоской полк”, comanda căruia îi este încredințată de împărăteasă odată cu conferirea gradului de polcovnic. Entuziasmul îl cuprinde și pe Ioan Cantacuzino, care la vîrsta precoce de 15 ani obține să fie înrolat ca praporcic în regimentul al treilea de grenadieri. Peste doi ani, distingîndu-se la asaltul Silistrei, e avansat la gradul de locotenent de către P. A. Rumeanțev, comandant al armatelor rusești. În 1774, cu puțin înainte de încheierea păcii, clucerul Răducanu Cantacuzino moare. Ioan și fratele lui mai mic Nicolae rămîn sub tutela unchiului lor, banul Mihail Cantacuzino, care, implicat și dînsul în acțiunile antiturcești, se refugiază împreună cu ei în Rusia (*ibidem*: 91-93).

Aici frații Cantacuzino au trăit 9 ani, o perioadă destul de îndelungată, despre care biograful nu dă amănunte. Putem presupune însă cu temei, că în acest răstimp, frații și-au făcut studiile la vreun așezămînt de învățătură. În 1784 tinerii se întorc în țară, după ce au mai zăbovit studiile un an în Galiția, la ruda lor contesa Odonel, și sînt bine primiți de Mihai Șuțu, domnul Munteniei. Dar sub următoarea domnie a lui Nicolae Mavrogheni, cu care nu se prea împacă, Ioan trece în Moldova, unde domnea unchiul său din partea mamei Alexandru Mavrocordat, om de cultură și poet de limbă greacă (Alexianu 1967: 612), care i-a dat rangul de spătar. În 1787 acest domnitor, fiind mazilit, fuge în Rusia, iar Ioan Cantacuzino, după ce este un timp arestat, revine în Muntenia, unde trăiește retras la moșiile sale.

Curînd izbucnește un nou război între Turcia și Rusia, la care s-a aliat de data aceasta și Austria. Cantacuzino e luat cu de-a sila la oaste de Mavrogheni, dar fuge la austrieci, aflîndu-se pe rînd ba în tabăra prințului Coburg, ba în cea a feldmareșalului Rumeanțev. Pacea separată de la Șiștov, încheiată de austrieci, îi spulberă nădejdiile în eliberarea țării sale. El pornește spre Iași, unde e primit în audiență de principele Potiomkin, iar de acolo, pentru a doua oară se îndreaptă spre Rusia, îndemnat în acest sens și de promisiunile contelui Bezborodko (Bălcescu 1960: 103), privind favorurile ce-i vor fi acordate de țarină.

După cum atestă documentele, pribeagul spătar n-avuse de așteptat multă vreme împlinirea făgăduințelor ce i s-au dat. Un rescript al Ecaterinei a II-a, iscălit la *Тарское село* la 2 iunie 1792, pomenește de acum de „polcovnicul cneaz Ivan Cantacuzen” (*Высочайшие рескрипты* 1850: 663). Dar nu numai atît. Printr-un ucaz imperial se ordona guvernatorului regiunii Ekaterinoslav, general-maiorul Kahovski, „să desemneze pămînturi pentru așezare cu traiul” în ținuturile recent anexate lui Ioan Cantacuzino și altor doi boieri moldoveni, refugiați ca și dînsul (*ibidem*). Printr-un alt rescript din 6 octombrie 1792 se dădea un ordin identic și cu privire la fratele său Nicolae, „podpolcovnicul cneaz Cantacuzen”, comandant al unui „detașament de arnăuți”, care era atașat, împreună cu alte unități de voluntari, ce trecuseră în Rusia, la oștirile dislocate în gubernia Ekaterinoslav (*ibidem*). În consecință, cei doi frați primesc o moșie întinsă pe malul Bugului, unde chiar în anul următor, 1793, după cum atestă

.....
 vechile acte bisericești, „cneji Ivan și Nicolae Cantacuzin”, „originari din Moldova”, au înălțat o biserică de piatră „în târgul Kantakuzovka” (Gavriil 1848: 172), care așezare, prin urmare, luase de acum ființă.

Cu un titlu nobiliar de prestigiu și cu o solidă stare materială, Ioan Cantacuzino a putut să se integreze ușor în aristocrația imperiului, preluându-i deprinderile și modul de viață. El locuiește, astfel, mai mulți ani la Petersburg, iar între 1813 și 1818 stă la Odesa, aflându-se în relații prietenești cu guvernatorul general, ducele de Richelieu. În acest oraș el a întreținut legături și cu „căpitanii greci”, care au pus bazele „Eteriei”, susținând, în genere, pe toți acei, care doreau să scuture jugul „barbariei turcești” (Bălcescu 1960: 103).

Cei din urmă ani ai vieții sale el îi petrece în liniște la Kantakuzovka, unde avea o bibliotecă bogată și putea să se îndeletnicească în voie cu redactarea memoriilor sale. Aici a și murit la 3 iunie 1828 și a fost îngropat în parcul conacului într-un loc ales de dânsul (*ibidem*). Parcurgerea biografiei acestei distinse personalități, a cărei copilărie, adolescență, iar apoi și perioada maturității au decurs în medii deosebite lasă neclarificată o serie de chestiuni importante, care interesează, în primul rând, istoria literaturii: când și unde și-a desfășurat el activitatea; ce tendințe a ilustrat prin scrisul său; cărui proces literar i-a aparținut, în sfârșit?

În „Predislovia” la culegerea sa Cantacuzino mărturisește, între altele, că poeziile incluse într-însa „arată și oareșicum ființa tinereților” (Alexianu 1967: 633). E cu putință, așadar, ca el să fi început a versifica în vremea primei sale aflări în Moldova, urmînd exemplul unchiului său Alexandru Mavrocordat – domnitor-poet, și să-și fi continuat exercițiile poetice în cursul șederii sale silite la moșie sub domnia lui Mavrogheni, căci numai în aceste două intervale din viața sa agitată în anii de tinerețe el avuse răgazul necesar de a se îndeletnici cu slujirea muzelor. Totuși, particularitățile și datarea scrierilor sale, atât originale, cât și traduse, permit să se afirme cu certitudine, că perioada cea mai rodnică din activitatea sa literară s-a desfășurat abia după stabilirea lui definitivă în Rusia (Ivănescu *et alii* 1959: 138), îndeosebi, între anii 1791-1796.

Anume în intervalul acesta Cantacuzino și-a înjghebat placheta, înmănunchind într-însa, probabil alături de câteva bucăți mai vechi, ultimele sale producții poetice. Aceasta și este, credem, semnificația titlului, pe care l-a dat culegerii – „Poezii noo”, – deoarece e greu să acceptăm supoziția că scriitorul și-a numit volumașul în acest fel fiind conștient de caracterul inovator al versurilor sale în raport cu cele tradiționale (Cornea 1972: 143). Și tot la sfârșitul acestui răstimp, undeva pe la 1795 sau mai curînd la 1796, cum apreciază cei mai mulți cercetători (Ivănescu *et alii* 1959: 139), iar nu în jurul anilor 1792-1793, cum susțin unii (Alexianu 1967: 624, 636), el a reușit să-și tipărească volumul de poezii.

Apariția cărții n-a fost, însă, doar rezultatul inițiativei și al străduinței sale personale. E neîndoios că „Poezii noo” n-ar fi ajuns să vadă lumina tiparului, dacă autorul lor, în noua sa patrie, nu s-ar fi bucurat de sprijinul cărturarilor moldoveni de aici. Caracterul literelor, propriu tipăriturilor moldovenești ale vremii, hîrtia de

.....
proveniență rusească, ce poartă în filigran anii 1788, 1790 și 1791 (Ivănescu 1953: 220), tartajele cărții, în care au fost folosite coli din „Trepeticul”, imprimat la 1791 de Mihail Strelbițki (Ivănescu *et alii* 1959: 139), toate acestea arată convingător că această primă culegere de versuri laice a ieșit de sub teascurile ce aparținuseră cunoscutului meșter-tipograf, care după 1792 s-a mutat la Dubăsari. Cantacuzino a putut să facă cunoștință cu Strelbițki prin intermediul lui Gavriil Bănulescu, pe atunci arhiepiscop al Ekaterinoslavului și Hersonului, cu care era în relații strânse și care va fi fost la curent și cu îndeletnicirile-i literare, dovadă că s-a simțit obligat să-i dedice tălmăcirea romanului „Numa Pompiliu” de Florian.

Numele pomenite nu epuizează, desigur, lista acelor moldoveni culti, cu care Cantacuzino venise acum într-un contact nemijlocit. Nu este, deci, de mirare, că el, străin de origine, s-a putut atașa organic vieții spirituale a societății moldovenești, încadrându-se prin creația sa în direcțiile proprii dezvoltării literare a Moldovei din acea epocă. Faptul fusese relevat de unii cercetători români. De pildă, Al. Duțu afirmă că opera acestui „boier muntean” „se încadrează în mișcarea moldovenească, sensibilă la transformarea gustului literar din Europa” (Duțu 1968: 169). La rîndul său, G. Ivașcu observă că „Ioan Cantacuzino, traducătorul lui Pope, deși muntean, se dezvoltă în mediul ieșean, iar volumul îi apare în atmosfera creată de cărturarii moldoveni” (Ivașcu 1969: 293).

Apartenența lui Ioan Cantacuzino la procesul literar moldovenesc se confirmă mai întâi de toate prin operele care le-a ales pentru traducere, căci prin tematica și celelalte caracteristici ale lor ele relevă multe puncte comune cu beletristica tălmăcită în Moldova la sfîrșitul veacului XVIII. Bunăoară, în două copii, datînd din anii 1794 și 1799, ne-a parvenit tălmăcirea sa a „Întîmplărilor lui Ismin și a Isminei” (Angheliescu 1971: 102-103), care vădește o mare afinitate cu „Istoria lui Alcidalis și a Zelidei” de Vincent Voiture, tradusă în moldovenește la 1783 din inițiativa lui Iordachi Darie Dărmănescu, iar prin aceasta cu romanele populare cavaleriești-erotice ce se încetățeniseră în Moldova ceva mai înainte. „Întîmplările lui Ismin și a Isminei”, romanțioasa povestire a bizantinului Eumathios Macrembolîtês, adaptată în secolul XVIII la spiritul literaturii sentimentaliste de Fr. de Beauchamps, versiunea modernizată a căruia a și fost tradusă de Cantacuzino (*ibidem*: 104-106), corespundea în totul preferințelor „obștii” culte a principatului din acea vreme pentru scrierile emoționale și distractive totodată.

Pe linia aceleiași literaturi se înscrie și „Istoria lui Machen”, povestire englezască scrisă pe limba franțuzească de abati Arno, tălmăcită... de I. C. la anul 1794”, care, însă, este a scriitorului francez François de Baculard D-Arnaud, iar nu a abatelui François Arnaud, cum indică greșit traducătorul (Ivănescu *et alii* 1959: 136). „Istoria lui Machen” aduce mult aminte de „Erotocritul” lui Cornaros, avînd la baza sa un conflict social de același caracter. Căci ca și Arethusa și Erotocrit, îndrăgostiții din povestirea lui Baculard d-Arnaud Elena și Robert Machen nu-și pot uni soarta din pricina că ea este fiica lordului Dorse, demnitar de vază al „craiului Engliterii Eduard al treilea”, iar el doar un biet paj orfan, „fiul unui boier de stare

.....
 mai de jos” (Anghelescu 1971: 107). Ca și în pomenitul roman popular, dăm aici de aceeași pasiune debordantă, de aceeași ciocnire între sentiment și respectul față de părinți din sufletul eroinei, dar și de unele deosebiri esențiale, ce poartă amprenta literaturii livrești de tendință preromantică a epocii. Astfel, după o încercare de sinucidere a eroului, deznădăjduiți, tinerii hotărâsc să fugă în Franța, suferă, însă, pe drum un naufragiu, nimeresc pe o insulă nelocuită, unde-și găsesc, în sfârșit, fericirea, sfidînd opinia și prejudecățile unei societăți ipocrite și nedrepte (*ibidem*: 108).

Același manuscris, în care se află transcrisă „Istoria lui Machen”, cuprinde în continuare alte două lucrări literare traduse de Cantacuzino: „Arsache și Ismenia. Istorie din partea Răsăritului di pe franțozește de Montesquieu... tălmăcită la leat 1794” și „Narcis sau îndrăgitul însuși de sine. Comedie de Jean-Jacques Rousseau pe franțozește făcută și tălmăcită la anul 1794” (Alexianu 1967: 622). Ambele scrieri ocupă în moștenirea literară a acestor iluștri cugetători și scriitori un loc cu totul secundar. Totuși, dacă „Narcis...” reprezintă doar o amuzantă comedie de situații, fără alte pretenții, „Arsache și Ismenia”, relatînd duioasa poveste a unor îndrăgostiți fideli și generoși, ține să întruchipeze în protagonistul ei idealul monarhului luminat, ceea ce o apropie de alte lucrări de orientare iluministă, traduse în română spre sf. secolului XVIII, cum ar fi „Întîmplările lui Telemah” de Fenelon sau „Critil și Andronius” de Baltazar Gracian.

Tot sub raportul chestiunii discutate aici este cît se poate de semnificativ și faptul că în două cazuri Ioan Cantacuzino a transpus în limba maternă opere, care atrăseseră atenția și altor traducători moldoveni ai perioadei.

Primul caz e al romanului istoric-pastoral „Numa Pompiliu” de Florian, tălmăcit de Cantacuzino la 1796, deși abia cu un an mai înainte o versiune românească a aceleiași lucrări fusese realizată de Alecu Beldiman. E greu să admitem că pribeagul cneaz a încercat de a se erija în emulul prodigiosului traducător; mai curînd ne vine a crede că în solitudinea sa de la Kantakuzovka el n-avusese cum să afle de proaspăta tălmăcire a confratelui său de condei. Coincidența are, desigur, alte cauze. În selectarea operelor pentru traducere Beldiman se călăuzea de semnificația lor morală, „iticească”, cît și de dorința de a satisface „plăcerea și îndemnările multora”, cum arăta el în „Înainte cuvîntare” la romanul lui Florian (*Bibliografia românească veche* 1912-1936: 329). Exact aceleași au fost și motivele, care l-au îndboldit la această acțiune pe Cantacuzino. În dedicația din fruntea traducerii lui „Numa Pompiliu”, adresată mitropolitului Gavriil Bănulescu, el mărturisește că ceea ce l-a făcut să aleagă pentru tălmăcire anume acest roman a fost, pe de o parte, faptul că autorul lui, „mosiu Florian”, „om adăptat mult istoriei vechi... avea în băirile inimii sale multă cucernicie păstrată”. Iar, pe de altă parte, l-a condus „voința doritoare ca și simpatrioții mei a se împărtăși cu mine la această citanie și trufie aleasă a iconitilor cucernicii”².

---

²Nu este exclus, ca alegerea de către Cantacuzino a menționatelor opere pentru tălmăcire să fi fost determinate într-o măsură oarecare și de traducerile rusești ale aceluiași opere, efectuate cu puțin timp înainte. Astfel, în 1787 a apărut la Moscova „Арсач и Исмениа”.

Al doilea caz privește poemul filozofic al lui Al. Pope „Eseu despre om”, care, afară de Cantacuzino, l-a interesat și pe Costache Conachi. Aici însă prioritate are Cantacuzino. Titlul traducerii sale, păstrat în manuscris, aduce în acest sens date precise: „Cercare asupra omului de Alexandru Popu, scrisă și tălmăcită după franțozește de C. Ioan C. la anul 1807, la Odesa”. Al. Duțu e înclinat să creadă că manuscrisul în cauză nu e decît o copie autografă, traducerea fiind realizată, de fapt, mai înainte, undeva prin 1794-1796, pe motiv că satira originală a scriitorului „Omul”, inclusă în placheta tipărită, rezumă idei din poemul lui Pope (Duțu 1965: 121). Dar oricare din datele acestea n-ar fi cea adevărată, Cantacuzino își păstrează meritul de a fi primul traducător în română al unei opere literare engleze (*ibidem* 1968: 169), al unei opere de prestigiu, care s-a impus aproape în toate literaturile europene prin mesajul ei optimist, încrederea nemărginită în rațiunea umană și apelul înflăcărat la propășirea științelor. Limba traducerii lui Cantacuzino, ce e drept, este greoaie și chiar confuză pe alocuri, datorită, în parte, și intermediarului francez în proză a lui Silhouette, fidel originalului, dar neexpresiv pe care l-a folosit³ (*ibidem*: 170), spre deosebire de Conachi, care a preferat să folosească versiunea versificată a lui Du Resnel, o versiune mai liberă, însă mai poetică.

Traducerile ocupă și o bună parte a cuprinsului culegerii de versuri tipărite a lui Cantacuzino. Asemenea scrierilor în proză tălmăcite de dînsul, ele corespund iarăși tradiției literare autohtone, aceluia tip de conștiință artistică, cu precădere, sentimentalist, ce a fost propriu societății moldovenești de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea. Nu întîmplător, deci, în „Poezii noo” se întîlnesc „stihuri” de Metastasio, teatrul melodramatic al căruia era pe atunci atît de popular în Moldova, cum sunt „Eleghie” și „Nitteti”, sau versuri ale nu mai puțin sentimentalilor scriitori francezi Mormontel („Daphné”) și cardinalul Bernis („Dimineața poetică”).

Deocamdată n-a fost identificat autorul unei alte tălmăciri a lui Cantacuzino: „Veacul de aur sau cel scump”. De un caracter idilic, cu evidente note rousseau-iste, poezia evocă în termeni cam naivi viața fericită a umanității primitive, cînd – „Laptele din pămînt atuncea izvora/ Marea și cu mana curgea printre flori” și cînd „Tiranul înțolat cu cinul măririi,/ Încă nu tulbura pacea oamenilor/ Cu vrăjmașă faptă și jadă de omor” (Alexianu 1967: 629; Ivănescu 1953: 33). Finalul, deosebit de elocvent, e un rechizitoriu la adresa „cinstei”, ceea ce în limbajul autorului vrea să însemne orgoliu, ambiție deșartă – cauza principală, după convingerea lui, a încălcării păcii și a destrămării fostei armonii idilice de pe pămînt:

O! tirana vieții, stăpîna multor crai,
Ajungă-ți atîta că lor pravilă dai!

Восточная повесть; из последних творений „Монтескью”, reeditată în 1788. Comedia lui J.J. Rousseau „Narcis” a fost publicată de revista „Еженедельник”, Nr. 10, 1792. În ceea ce privește romanul „Numa Pompiliu”, el a cunoscut, ca și la noi, două traduceri rusești: prima a lui Piotr Veliaminov (Sankt-Petersburg, 1788, alte ediții: 1792, 1799) și a doua a lui Grigori Șipovski (Sankt-Petersburg, 1788, alte ediții, 1792, 1799). Vezi Сиповский 1903: 65, 75).

³Vezi (Verzea 1970: 71).

Turburînd odihna stăpînilor lumii,
 Nu merge la păstor, în lăcașul glumii,
 Supt colibioara lui, unde stă în tihnă,
 De schimbi pacea sa în rea neodihnă...
 Căci noi sîntem făcuți să trăim la un loc,
 Să-mpărțim între noi ce-avem de la noroc (Ivănescu 1953: 34).

Prin poezia lui Gray, intitulată „Lăcașul morții”, Cantacuzino, primul dintre poeții moldoveni, explorează sumbrul domeniu al liricii sepulcrale, ce n-a fost străină nici ea de curentul sentimentalismului. Poezia tradusă de el înfățișează tabloul macabru al cimitirului, tablou, care, în pofida unor întorsături greoaie și cețoase, nu este lipsit de o specifică plasticitate lugubră:

Într-un loc depărtat, unde craiu stelelor
 Cu greu își trimite lumina zărilor,
 Într-un ostrov pustiu este pripasti rea,
 Care milă din cer nici cum nu va avea.
 Acolo pe brazi dă stare hulită
 Cuibează fîtișce pasăre pocită...
 Locu tot, drept iarbă, otravă plodește
 Și iarnă stă pe loc, nici scade, nici crește...
 Pămîntu dă-mprejur e mormînt dă-ngropat
 Și mii de rîuri curg de sînge-nchegat,
 Ce duc oase vechi și trupuri moarte,
 Și drept să bîzîiască le auzi gemînd foarte... (Alexianu 1967: 629)

O atmosferă și o tonalitate cu totul deosebită se degajă din cele cîteva fragmente, pe care le-a tradus poetul din „Cîntarea cîntărilor”. Îmbibată de o senzualitate proprie liricii erotice a perioadei, avînd un pronunțat iz patriarhal, cu versul scurt, sacadat și ritmul neregulat, ca al lui Dosoftei (Ivănescu 1953: 221, 228), tălmăcirea epitalamului biblic constituie, după părerea unanimă a cercetătorilor, cea mai mare reușită a lui Cantacuzino:

Sunt neagră, iar frumoasă,
 Și mult drăgăstoasă.
 Fetele locului,
 Ierusalimului,
 Poți să le privești
 Ca sălașe crăiești.
 Eu la chip neagră sînt
 Dă soare și dă vînt.
 Frații se-nvrăjbiră,
 Pe maică siliră,
 Să plec să păzesc,
 Via lor să străjuiesc.
 A lor am păstrat-o,

.....

A mea jaf am dat-o.
 Spune-mi, unde cîmpesc,
 Unde la miaz umbresc,
 Unde oițele tale,
 Iubite, în ce vale
 Pasc și se odihnesc,
 Să vin să te găsec,
 Schimbată, neștiută,
 Ca o vită pierdută... (Ivănescu 1953: 229).

Printre alte traduceri din culegerea „Poezii noo” se evidențiază încă o bucată, intitulată „Poveste”, care e o fabulă, prima fabulă cunoscută în literatura noastră cultă. Sub acest titlu neutru se ascunde cunoscutul apolog lafontainian despre ușuraticul greier și harnica furnică, pe care s-au simțit tentați să-l adapteze, fiecare în felul lui, aproape toți fabuliști noștri de mai târziu. Cea dintîi versiune autohtonă a populării fabule începe astfel:

Un greier cîntînd vara,
 Noaptea, la zori, la prînz, sara,
 El se găsi totodată
 În iarna făr-de bucată.
 Și neavînd nicio fărmiță
 De mîzgă sau ierbuliță,
 Merse la vecina furnică
 Și-i spuse cît foamea îl strică... (Alexianu 1967: 627).

Într-o măsură nu mai mică decît operele pe care le-a tradus, integrarea lui Ioan Cantacuzino în mișcarea literară a Moldovei se învederează și prin creația sa originală, care, sub orice aspect ar fi fost privită, nu se distinge cu nimic esențial de restul poeziei moderne românești din faza ei incipientă. Ca și ceilalți scriitori ai acelei perioade, el n-avea încă o idee clară despre predestinația obștească a literelor. În scurta „Predislovie” la volumul său de versuri, el mărturisea că „toate acestea s-au făcut mai mult pentru petrecere de vreme și nu cu gînd a fi lucruri pã placul multora sau cu gînd de a vesti o osteneală cu toată săvîrșirea meșteșugului poeticesc” (Ivănescu *et alii* 1959: 139). Atitudinea autorului, ce e drept, ar putea să fie interpretată ca lipsită de consecvență, odată ce a găsit de cuviință să-și încredințeze scrierile tiparului. Inconsecvența este însă aparentă, deoarece Cantacuzino nu exclude deloc posibilitatea ca rodul îndeletnicirilor sale literare să poată să intereseze și pe alții, mai mult, să fie împărțășite de aceștia.

Se știe că în etapa de înfiripare a literaturii moderne actul de creație devine individual. Dar, cu toate acestea, este prematur a vorbi de o tendință a poetului spre singularizare, izolare⁴, ceea ce urmează să devină o trăsătură caracteristică a scriitorilor din perioada romantismului. În condițiile existente, cu totul neevoluate, creatorul n-are

---

⁴Vezi (Angheliescu 1971: 80).

.....
 încă conștiința unei proprii exclusivități, care să-l facă a se simți detașat de colectivitate. Anume din aceste cauze, după cum arată academicianul M. Hrapcenco, „etapelor inițiale de dezvoltare a artei, a speciilor ei, le este propriu caracterul colectiv al creației” (Храпченко 1970: 135).

Cercetătorii au încercat să explice în fel și chip motivele, care l-au făcut pe Cantacuzino să-și ascundă sub inițiale numele pe foaia de titlu a plachetei sale. S-a presupus, astfel, că „nu se aștepta la o primire bună din partea tuturor”, „că însăși îndrăzneala de a publica o carte în versuri într-o vreme când se publicau numai cărți religioase, manuale școlare și cărți literare cu conținut moralizator, putea să pară unora prea mare” (Ivănescu 1953: 224). A fost eliminată și ipoteza că „surghiuniții și fugarii politici” se fereau de a-și pune numele „în fruntea unei tipărituri”, temându-se de „urgia cenzurii” (Alexianu 1967: 636). Asemenea supoziții sînt însă puțin plauzibile. Anonimatul a înfățișat în perioada dată un fenomen foarte răspîndit, iar cauza lui primordială constă în marea omogenitate a liricii la ora începuturilor ei.

Desigur, cultura literară a lui Ioan Cantacuzino, familiarizat îndeaproape cu literaturile occidentale, era relativ bogată pentru vremea sa. Varietatea, și nu arareori nou-tatea tematică sau de gen a scrierilor tălmăcite de dînsul, sînt concludente în această privință. Poetul avea și cunoștințe de teorie literară. În notele subpaginale la unele traduceri din franceză, el vorbește de „figuri de stil”, de „metaforuri” și de „imagini”, termen pe care îl redă prin neoașul „icoane” (Ivănescu 1953: 230). Și, cu toate acestea, creația sa originală, după cum s-a spus, nu se deosebește și, în fond, nici nu se ridică simțitor deasupra nivelului general al liricii de la hotarul veacurilor XVIII și XIX.

Cele cîteva poezii de dragoste ale lui Cantacuzino: „Tînguire”, „Păs, depărtat fiind dă Tica”, „Pofidă și împutare unii din trei surori ce lăsase pă cel ce zice”, – poartă amprenta liricii erotice a epocii, caracterizîndu-se prin aceleași „viziuni poetice senzuale sau văicăreli amoroase” (*ibidem*), prin aceleași dulcegării și abundența de diminutive. Poate doar că lirica erotică a poetului nostru, cum constată un alt cercetător, conține totuși și unele „accente emoționante”, fiind ceva mai reținută prin tonul ei, „de o melancolie mai discretă” (Alexianu 1967: 626, 638).

În vecinătate imediată cu erotica poetului ce situează versurile sale idilice, nu mai puțin caracteristice pentru poezia afectată și convențională a timpului. „Cîntecul grădinăresc”, de pildă, slăvește trandafirul – „craiul de flori” – cu intenția de a-l alina înainte de a fi rupt și trimis în dar iubitei (*Poezia moldovenească ... 1977: 113*). O veritabilă pastorală reprezintă „Cîntecul păstoresc”: sub înfățișarea unui cioban, poetul mărturisește mioarelor prin sunetele duioase ale fluierului pasiunea sa pentru fata îndrăgită (*ibidem: 114*).

Om al vremurilor noi, care sfîda ascetismul impus de biserică, Cantacuzino nu se priva de plăcerile lumești. Al său „Cîntec bețivesc” face elogiul vinului, cu efecte onomatopoeice la sfîrșitul fiecărei strofe, ce închipuiesc clinchetul paharelor ciocnite (Alexianu 1967: 636):

Suge, măi firtate,
 Cît ai sănătate,

Că nu știm prea bine
D-om fi vii și mâine!
Cli-cli-cli, cli-cli (*apud* Călinescu 1960: 719).

Poetul a și fost, sau a vrut să pară cel puțin, un hedonist, cum ne demonstrează, între altele, și micul său poem filozofic „Rîs mult”. Erijîndu-se aici în postura unui simplu muritor, el se declară pe deplin satisfăcut de existența sa modestă, de faptul că poate gusta bucuriile vieții, să bea, să iubească, fără a depune eforturi deosebite. O situație înaltă în societate, crede poetul, implică și o împovărătoare răspundere. Avariția este ridicolă, căci bogățiile agonisite vor ajunge, la urma urmei, în mâinile altora. Cît îl privește pe dînsul, el rîde de zădarnicul zbucium al oamenilor, disprețuiește îmbuibarea, căreia îi preferă o cumpătare sănătoasă. Unicul, după convingerea sa, mod rezonabil de a trăi pe pămînt este de a dobîndi ceea ce numește el „pacea...în mine”, adică echilibrul sufletesc:

Domnii toți cei prea-nălțați,
Nu sînt puțin îngînați.
Griji, trude și sudoare, –
Iată, mă, ce bune odoare!
Ha-ha-ha, ha-ha-ha.

Eu sînt cel ce cu plac sug vin,
Însă și știu, iar cînd să stau,
Minții mele răgaz să dau.
Ha-ha-ha, ha-ha-ha...

Cum ar fi a fi mai bine?
Eu sunt, pacea e în mine.
Nu merg s-o cer la vecin,
Nici cuvînt pã ea nu-nchin.
Ha-ha-ha, ha-ha-ha... (*Poezia moldovenească ... 1977: 114-115*)

În „Rîs mult” găsim și numeroase elemente satirice, pe care temei bucată a putut fi definită și ca un „pamflet îndreptat împotriva unei boierimi cu alte idei și aspirații” decît cele ale autorului⁵. Într-adevăr, vocația de poet satiric nu i-a lipsit lui Cantacuzino. Ne-o probează nu numai poemul cercetat mai sus, ci și alte scrieri ale sale, cum sunt: „Sfat unui șătrar amorezat ce avea în tot ceasu «Psihimu» în gură”, „Măgulire soțiii cei poetice”, „Pofidă și împutare unii din trei surori ce lăsase pã cel ce zice”. Chiar titlurile acestea arată clar, că satirele lui Cantacuzino, întocmai ca și acele ale lui Millo și ale altor poeți contemporani, au un evident caracter personal, că ele vizează nu atît viciile ca atare, ci figuri concrete, cu defectele și slăbiciunile lor omenești⁶.

⁵Vezi (Alexianu 1967: 628).

⁶Pornind de la această constatare, Al. Alexianu a încercat chiar să identifice, ipotetic, persoanele reale, pe care le-a avut în vedere scriitorul în satirele sale (Alexianu 1967: 626, 633).

E adevărat, afirmația de mai sus pare a fi dezmințită de „Satira: Omul”, cu care se deschide volumul de „Poezii noo”, și care se ridică la generalizări, străine, în principiu, poeziei satirice culte din acea perioadă. Cazul își află totuși explicația în faptul că „Satira: Omul” e departe de a fi o creație originală a scriitorului, fiind inspirată în cea mai mare parte, cum s-a menționat mai sus, de „Eseul despre om” al lui Al. Pope. Urmîndu-l pe poetul englez, Cantacuzino condamnă înfumurarea și ambiția nemăsurată a omului de a se considera centrul Universului, nemulțumirea lui veșnică față de starea pe care o deține în societate, lăcomia fără margini, invidia față de semenii săi și tendința de a-i huli la tot pasul. Singura soluție e ca omul să se împace cu destinul său, căci demiurgul le orîndu-i-se pe toate într-o deplină armonie:

Mulțumească soartei sale,

Că să afle la cea cale...

Cel ce lumea au așezat,

Tot prea bine au vrut d-au dat (*Poezia moldovenească ... 1977: 117*).

Versurile acestui vechi poet, după cum putem să ne dăm seama chiar din pasajele citate, sînt deseori colțuroase, stîngace și chiar obscure pe alocuri. Scriitorul n-a fost în stare întotdeauna să-și exprime gândurile și sentimentele într-o formă cursivă și clară, cu toate că, pe lîngă cultura sa literară, nu i-a lipsit nici harul poetic. Prin ce se explică atunci carențele creației sale? Sursa lor trebuie căutată în lipsa unei tradiții poetice culte, în gradul de dezvoltare a limbii – dură, neșlefuită, dar, mai ales, neomogenă și pestriță.

Astfel, în lucrările tălmăcite și originale ale lui Cantacuzino persistă particularități fonetice muntenești, peste care s-au suprapus cu timpul și pregnante trăsături ale graiului moldovenesc, din care cauză unii cercetători, care nu i-au bănuțit identitatea, l-au crezut originar din Moldova (Ciorănescu 1937: 661). Apoi în vocabularul scriitorului, care a trăit într-o epocă de tranziție, se remarcă numeroase arhaisme livrești și populare: „verice” (orice), „pravilă” (lege), „iubeț” (drăgăstos), „a vie” (a trăi), „a glogoli” (a vorbi), „jadnă” (dorință) ș.a., la care se adaugă proaspete împrumuturi lexicale: „amozat”, „fum” (îngîmfare), precum și termeni literari, cum sunt: „eleghie”, „metaforuri” și însăși „poezie”, cuvînt care pare să fi fost introdus pentru înția oară de dînsul (Ivănescu 1953: 231-232). În sfîrșit, pentru a-și îmbogăți mijloacele de expresie, Cantacuzino s-a încumetat să recurgă la inovații lexicale, curioase desigur, dar care merită totuși a fi menționate: „stihurghie” (versificație), „a făța” (a cizela), „a iconi” (a imagina), „nevediri” (lucruri nevăzute) ș.a. (*ibidem*).

Cantacuzino era conștient de nedeșăvîrșirea instrumentului lingvistic ce-i stătea la dispoziție, de lipsa tradiției literare necesare. Adresîndu-se mitropolitului Gavriil Bănulescu, în prefața traducerii romanului lui Florian „Numa Pompiliu”, I. Cantacuzino mărturisește că și-a înfăptuit tălmăcirea „după putința mea, în limba mea, și mai ales după nebogata noastră ajutorință”, deoarece nici unul din acei care se străduiește pe tărîmul scrisului „nu găsește mulți alți mai vechi ostenitori ce ar înlesni lui drumul la asemenea trude” (Ivănescu *et alii* 1959: 137). Asupra aceleiași chestiuni a limbii literare, ca și a literaturii în general, revine el și în poezia

„Răsuflare” (cuvînt ce vrea să însemne destăinuire), cu care își încheie semnificativ volumul.

Simțul frumosului, înclinația spre cîntare, afirmă aici Cantacuzino, sînt proprii tuturor popoarelor, chiar și celor necivilizate. Dar cel mai înalt grad de dezvoltare poezia o atinge la „noroadе pricepute”, adică dezvoltate, căci numai acestea au ajuns de și-au „fățat” (șlefuit) „chibzuirea” (rațiunea) în așa fel ca să fie în stare de a da cîmp liber imaginației artistice:

Ver ce neam, ce-n lume vie,
 Are-ndemn la stihurghie,
 Și sălbatec încă cîntă,
 Firea însă lui cuvîntă.
 Iar noroadе pricepute
 Au fățat cu multe cute
 Chibzuirea lor cea-naltă,
 Dînd poeziii drum de saltă,
 Pisti munți, pîntre flori,
 Pisti ape, pîntre nori;
 Au întrupat nentrupări,
 Au iconit nevediri.
 Firea și cu meșteșugire,

Ei au făcut o clătire (*Poezia moldovenească ... 1977: 117-118*).

Din motive independente de voința oricui, susține poetul, „limba noastră” scrisă a rămas în urmă cu dezvoltarea sa, de unde se iscă și greutatea de nebiruit pentru mîntuitorii de condei. Speranța nu trebuie, însă, lăsată, căci mai curînd sau mai tîrziu, prin străduințele necurmăte ale scriitorilor, va veni și perfecțiunea dorită:

Limba noastră prea puțină,
 Nu-i a nimănu proastă vină,
 Căci însoață rău cuvîntul
 În pîrlejul ce dă gîndul.
 Mai cu vreme, și cine știe
 Prisosire poate să vie.
 Că scriitorii împodobesc
 Limba, patria-și slăvesc.
 Fie aceasta acuș cercare
 Mustră altor spre-ndemnare (*ibidem*).

Ultimele două versuri ale „Răsuflării” merită să fie reținute în special, căci exprimă opinia scriitorului despre propria sa creație, pe care el o consideră, lucid și modest, doar o pildă menită a sluji de îndemn altora. Pornind anume de la considerentul acesta, Cantacuzino a tins să abordeze diferite motive și să încerce specii literare noi. Dar, din păcate, precum s-a observat cu multă justete, „ne găsim în fața unui poet a cărui măiestrie artistică nu era încă la înălțimea idealurilor sale” (Ivănescu 1953: 223).

De aici nu trebuie să tragem concluzia că eforturile sale literare au trecut cu totul fără efect. Traducerile sale, deși mai puțin răspândite decât cele ale lui Beldiman, au fost citite, contribuind, astfel, la propagarea beletristicii, la formarea gustului pentru lectură. Altă soartă a avut-o volumul său tipărit, care a rămas necunoscut generațiilor posterioare. Cu toate acestea, interesul istoric, pe care îl prezintă culegerea de „Poezie noo”, este de netăgăduit. Ea întregește tabloul dezvoltării literaturii naționale din perioada înfripării ei, demonstrând clar că procesul literar din acea fază era mai bogat în manifestări decât s-a știut pînă acum (*ibidem*).

Bibliografie

- Alexianu, Al., *Cîteva date privitoare la viața și opera fostului mare spătar Ioan Cantacuzino*, în *Glăsuț bisericii*, 1967, nr. 5-6, p. 612.
- Angheliescu, M., *Preromantismul românesc (pînă la 1840)*, București, 1971.
- Bălcescu, N., *Spătariul Ioan Cantacuzino*, în *Opere alese*, vol. I. București, 1960.
- Bibliografia românească veche*, t. III. București, 1912-1936.
- Călinescu, G., *Material documentar*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, 1960, nr. 4, p. 719.
- Ciorănescu, Al., *O veche traducere de J.J. Rousseau*, în *Revista fundațiilor*, 1937, nr. 6, p. 661.
- Cornea, P., *Originile romantismului românesc*, București, 1972.
- Dușu, Al., *Contribuții documentare la tratatul de „Istoria literaturii române”*, în *Steaua*, 1965, nr. 9, p. 121.
- Dușu, Al., *Coordonate ale culturii românești în sec. XVIII*, București, 1968.
- Ivașcu, G., *Istoria literaturii române*, vol. I. București, 1969.
- Ivănescu, G.; Ursu, N.A., *Un scriitor muntean de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea: Ioan Cantacuzino*, în *Studii și cercetări științifice*, filiala Iași a Academiei R.P.R. Filologie, 1959, fasc. 1-2, p. 138.
- Ivănescu, Gh., *Un poet român necunoscut din a doua jumătate a secolului XVIII*, în *Iașul nou*, 1953, nr. 3-4, p. 220.
- Poezia moldovenească modernă la începuturile ei (1770-1840)*, îngrijirea textului, studiu introductiv, schițe, note și comentarii de Efim Levit, Chișinău, 1977.
- Verzea, I., *Alexander Pope în literatura română*, în *Studii de literatură universală și comparată*, București, 1970.
- Высочайшие рескрипты, данные императрицею Екатериной II, на имя екатеринославских гражданских губернаторов, – „Записки Одесского общества истории и древностей”, т. 2 и 3, Одесса, 1850.
- Гавриил, А. Х. и Т., *Хронологико-историческое описание церквей епархии херсонской и таврической*, în *Записки Одесского общества истории и древностей*, т. 2, отд. I. Одесса, 1848.
- Сиповский, В. В., *Из истории русского романа и повести* (Материалы по библиографии, истории и теории русского романа), ч. I, XVIII век, Санкт-Петербург, 1903.
- Храпченко, М., *О прогрессе в литературе и искусстве*, I, în *Вопросы литературы*, 1970, №. 5, с. 135.